

УДК 355.5

Володимир МАЗУРЕНКО, Юлія ЛОГВИНЕНКО

ПРІОРИТЕТИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: НОВИЙ ЗМІСТ КОНСАЛТИНГУ ТА КОНТРОЛЮ

У статті розкриті сутність, проведений аналіз і надані рекомендації щодо ефективного використання двох із основних форм навчальної роботи: консультації та контролю навчального процесу в навчальних закладах післядипломної освіти.

Ключові слова: навчальний процес, консультації, навчальний заклад, післядипломна освіта, кадри.

Постановка проблеми. За сучасних умов, коли одним з визначальних завдань системи освіти є підготовка, перепідготовка висококваліфікованих кадрів для всіх галузей народного господарства, здатних вирішувати надскладні завдання організацій (підприємств) у ринковому середовищі, на перший план постає проблема пошуку шляхів підвищення ефективності навчального процесу. Важливим у вирішенні цієї проблеми, на думку авторів, є неухильний перерозподіл ваги значущості в бік самостійної роботи студентів. Саме самостійна робота повинна стати основою освітнього процесу. На підставі цього зростає роль викладача як організатора і безпосередньої ланки реалізації цих змін у ВНЗ. Зрозуміло, що в нових умовах виокремлюється аспект додаткових методологічних та організаційних заходів щодо самостійного навчання студентів, серед яких актуальними є консультація і контроль навчального процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням покращення навчального процесу шляхом вдосконалення таких форм навчальної роботи, як консультація та контроль, займалися П. І. Підкасистий, Є. Шарохіна, Л. Блонський, І. Богданов, З. Слєпкань. Важливим у вирішенні цієї проблеми, на думку авторів даної статті, є неухильний перерозподіл ваги значущості в бік самостійної роботи студентів. Саме самостійна робота повинна стати основою освітнього процесу. Виходячи з цього зростає роль викладача як організатора і безпосередньої ланки реалізації цих змін у ВНЗ. Зрозуміло, що в нових умовах виокремлюється аспект додаткових методологічних та організаційних заходів щодо самостійного навчання студентів, серед яких актуальними є консультація і контроль навчального процесу.

Мета даної розвідки полягає в аналізі і характеристиці двох активних форм навчальної роботи – консультації та контролю – з наданням рекомендацій як для студентів, так і викладачів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка діяльність, у тому числі і навчання, матиме позитивні результати лише за умови, що вона відповідатиме певним способам організації її учасників. Згідно з організаційно-штатними

структурами студенти об'єднуються в рамках відповідних підрозділів, а під час навчання і в навчальні групи. Залежно від цих об'єднань застосовуються певні форми та методи навчання. Розглянемо більш детально підготовку керівника заняття до впровадження сучасних організаційних форм навчання в такі види навчальної роботи, як консультація і контроль навчального процесу.

Кожне заняття вирішує певне дидактичне завдання. Ефективність його розв'язання залежить насамперед від підготовленості керівника до проведення заняття. Крім того, на ефективність заняття також впливає здатність керівника впроваджувати в навчальний процес найдоцільніші форми та методи навчання. Таке впровадження вимагає від керівника докладання значних зусиль при підготовці до заняття – напередодні та після його проведення.

Одними з активних форм навчальної роботи є консультація та контроль навчального процесу. Завдяки цим формам керівник може певною мірою підвищити активність студентів на планових заняттях, але це вимагає додаткової його підготовки, про що йтиметься далі.

Згідно з робочими програмами дисциплін, що впроваджені в навчальний процес, основними видами навчальних занять є: лекції, семінари, практичні заняття (індивідуальні заняття) та інші. Зміст підготовки керівника заняття із зазначених видів занять відомий. Зосередимося більш детально на підготовці та на існуючих способах безпосереднього проведення керівником консультацій і контролюючих заходів навчального процесу.

Однією з форм управління навчанням студентів та надання їм допомоги під час самостійного вивчення навчального матеріалу (робота над магістерським дослідженням) є консультація. Консультація, особливо коли вона планова або обов'язкова (викладач додатково проводить заняття з найслабкішими студентами), також може вважатись одним із основних видів занять. Досвід проведення консультацій показує, що їх функції зводяться до такого:

- активізація і розвинення інтересу до своєї професії (спеціальності);
- надбання студентами навиків щодо самостійного навчального та наукового пошуку;
- доповнення, поглиблення, уточнення отриманих теоретичних знань;
- закріплення знань, надбаних під час навчання;
- визначення рівня знань і індивідуальності студента та інше.

У дидактичній та методичній літературі зустрічається думка про те, що студент на консультації може задати будь-яке питання, яке пов'язане з даним навчальним матеріалом. Але на практиці може спостерігатися й інша картина (тобто питання може надійти від студента за межами викладеного навчального матеріалу). Тому важливо з'ясувати, які ж питання можуть надійти від студентів під час консультацій. Викладач обов'язково повинен бути готовим до відповіді на запитання за трьома напрямками, а саме:

- питання, які не знайшли необхідного відображення в тій літературі, якою користується студент;
- спірні питання;
- запитання, що виникли при самостійному відпрацюванні навчального матеріалу та ін.

Якщо студент не має достатніх знань з даної теми (не знайшов необхідного навчального матеріалу чи не шукав, або не було часу), то слід тактично рекомендувати йому вивчити відповідну літературу. Основа такої відмови викладача цілком гуманна: він практично не в змозі за незначний термін консультації у повному обсязі висвітлити цю тему чи питання. Єдине, що він зможе зробити, це пояснити деякі моменти та надати методичні рекомендації щодо самостійної роботи за даною темою.

У випадках, коли викладач з'ясував, що студент або група студентів, яким була надана консультація, можуть самостійно подолати труднощі, то доцільно консультацію припинити.

Конкретний зміст консультації визначається тією формою організації навчального процесу, якому вона відповідає.

Консультація перед семінарським заняттям складається з:

- розгляду та обґрунтування, щодо застосування, джерел інформації за темою, в тому числі і нових книжок, та рекомендацій з послідовності їх вивчення;
- порад, як відповідати на те чи інше питання (без розкриття змісту відповіді).

Консультації щодо підготовки і захисту рефератів (актуально для студентів, що навчаються за індивідуальним планом), курсових та дипломної магістерської робіт ставлять за мету надання допомоги у визначенні теми, обсягів, структурної побудови та плану роботи. У ході консультації також з'ясовуються методологія, методи дослідження, наукові завдання, надаються рекомендації щодо добору джерел інформації.

Консультація перед іспитами і заліками спрямована на визначення вимог до відповідей на питання до іспиту, раціональних шляхів повторення навчального матеріалу, з'ясування найбільш важливих місць навчального матеріалу дисципліни. Крім цього, викладачем повідомляється порядок проведення контролюючого заходу. На таких консультаціях викладач з'ясовує, як саме опановані теми, що виносилися студентам на самостійне відпрацювання.

Перед іспитами або заліками краще проводити дві консультації. На першій слід визначити, як доцільніше використовувати час на підготовку основних питань навчального матеріалу. На другій, яка проводиться напередодні іспиту (заліку), розглядається матеріал, що залишився незрозумілим для студентів і потребує втручання викладача.

У дидактичній та методичній літературі *консультації* розподіляються на чотири групи:

І група (залежно від контингенту студентів):

- індивідуальні;
- групові;
- потокові.

II група (залежно від етапів навчального процесу):

- вступні;
- поточні;
- підсумкові.

III група (залежно від мети та завдання навчання):

- настановчі;
- методичні;
- контролюючі;
- проблемні.

IV група (за способом проведення):

- усні;
- письмові (методичні рекомендації, вказівки);
- наочні посібники (стенди-консультації);
- вітрини-консультації.

Головним компонентом консультації є взаємне спілкування викладача зі студентами. Безумовно, під час цього спілкування може бути три способи передачі інформації, а саме: пояснення, обговорення, порада.

Деякі поради молодим викладачам стосовно того, як потрібно розпочинати консультацію:

1. Групі задають питання: Що не зрозуміло з пройденого матеріалу? або Які є питання?
2. У випадках, коли група пасивна, викладач задає питання, які наштовхують студентів на основні проблеми, що, на думку викладача, повинні обговорюватися на даній консультації.
3. Інколи доцільно задати питання: Чи весь матеріал за темою знайдено в літературі?

Для стимулювання відвідування консультацій необхідно:

- переконати студентів у тому, що консультація – органічна частина навчального процесу;
- на занятті ставити перед студентами складні проблемні питання, вирішення яких передбачало б звернення до керівника заняття за допомогою;
- надавати літературу для самостійної роботи, яка б, можливо, викликала потребу в особистому спілкуванні з керівником заняття;
- давати студенту, що навчається за індивідуальним планом, додаткові завдання (реферати, доповіді, повідомлення і ін.), які заслуховувалися б на черговій консультації;
- залучати студента до підготовки повідомлення з нового навчального матеріалу, обговорювати його, робити аналіз і оцінювати виступи як

доповідача, так і студентів, що залучалися до обговорення. Під час обговорення запроваджувати активні методи навчання.

Одним із важливих етапів процесу навчання є *контроль*: облік та оцінка знань студентів, отримання інформації для наступного аналізу та корегування навчального процесу. Мета контролю – визначення якості засвоєння навчального матеріалу, ступеня відповідності сформованих умінь і навичок завданням навчання з тієї чи іншої дисципліни. Процес контролю формує відповідальне ставлення у студентів до навчання та визначається ефективністю методики викладання. Що стосується ВНЗ, то в цілому практикуються такі контролюючі заходи: вступні іспити; контрольні роботи; реферати; летючки; захист звітів студентів за стажування; захист курсових та дипломної (магістерської) робіт; екзамени.

Взагалі контроль розрізняють як: попередній; поточний; періодичний і підсумковий. Існує думка, що найважливішим з них є поточний. Особливо велике значення він має на початку навчання, коли у студентів ще не сформувалися навички щодо визначення з потоку навчального матеріалу головного, вони ще не вміють робити узагальнення та висновки. Слід відрізнити поточну успішність від поточного контролю. Поточна успішність є наслідком поточного контролю, за допомогою якого процес навчання стає керованим, здійснюється активізація пізнавальної діяльності студентів. Поточний контроль дозволяє оперативно корегувати навчальний процес.

До основних функцій контролю належать: контролююча, навчальна, функція виявлення та оцінювання знань. Кожна із зазначених функцій віддзеркалює певний спектр напруженої навчальної роботи. Коротко розглянемо, яке навантаження покладене на деякі із цих функцій.

Контролююча функція полягає не тільки у виявленні знань, умінь, навичок або їхньої відсутності, але і в перевірці опанування методами пізнання, прийомами теоретичного мислення при вирішенні пізнавальних завдань.

Навчальна функція контролю знань проявляється тоді, коли матеріал, на якому здійснюється контроль, подається у вигляді проблемних ситуацій, вирішення яких вчить новим прийомам навчальної діяльності, що забезпечує і розвиток інтелектуального потенціалу студента.

Виховна функція контролю і оцінки знань передбачає не тільки виявлення обсягу знань, їх повноти, практичної спрямованості, але й з'ясування рівня активності і самостійності студентів. Виходячи з єдності процесів навчання та виховання, необхідно враховувати, що спеціальні пізнавальні завдання, проблемні питання як засіб перевірки знань є одночасно формою, яка сприяє розвитку активності.

Функція встановлення зворотного зв'язку полягає в отриманні викладачем інформації про хід навчального процесу і є необхідною умовою щодо його удосконалення. До форм отримання зворотного зв'язку відносять:

- оцінювання знань студента за навчальним матеріалом, що викладався раніше, перед початком чергового заняття;

- опитування студентів у ході заняття з метою виявлення, чи розуміють вони сутність викладених навчальних питань;
- аналіз результатів роботи студентів на семінарських та практичних заняттях;
- заслуховування доповідей, рефератів, виступів на семінарах з наступним обговоренням та висновками;
- перевірку контрольних і домашніх робіт;
- співбесіди за пройденим матеріалом під час консультацій;
- процес захисту результатів стажування, курсових та магістерської робіт.

Розглянуті та решта функцій реалізуються в різних видах занять, органічно доповнюючи одна одну.

Відомо, що контроль здійснюється відповідно до принципів дидактики. Разом з тим у теорії навчання розглядаються і принципи перевірки та оцінювання знань, до яких належать об'єктивність, всебічність, систематичність, індивідуальність, диференційованість. Дотримання зазначених принципів дає можливість не тільки покращити якість навчання, але й ефективність навчального процесу. Коротко охарактеризуємо принципи перевірки та оцінювання знань.

Принцип об'єктивності полягає в тому, що викладач оцінює знання студента незалежно від особистого ставлення до нього або обставин, які склалися під час навчального процесу. Іншими словами, оцінка навчальної діяльності студента адекватна знанням, умінням, навичкам відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики за даною навчальною дисципліною.

Принцип всебічності вимагає при перевірці і оцінюванні знань студентів охоплювати різний за змістом матеріал, розкривати наявність не тільки знання фактів, понять, закономірностей, але й вміння користуватися ними в практичній діяльності.

Принцип індивідуальності передбачає оцінювання успіхів студентів або недоліків їхньої праці, виходячи з індивідуальних особливостей, які виражаються як стиль розумової праці, спосіб висловлювання.

Принцип диференційованості полягає в оцінюванні знань з урахуванням специфіки навчального матеріалу (він відрізняється залежно від предмета навчання чи теми) та виставленням оцінки в бальній системі.

Принцип систематичності перевірки знань передбачає відпрацювання кожним керівником занять системи опитування, завдань для самостійної роботи, конкретних рекомендацій щодо засвоєння знань, надбання умінь та навичок. Пропонується чотириступенева система перевірки знань. Перший ступінь – перевірка засвоєння матеріалу лекції. Така перевірка може здійснюватись експрес-опитуванням. Суть цього полягає в усній формі поставлення перед групою 7–10 питань. Кількість питань може бути меншою або більшою запропонованого інтервалу. Усе залежить від складності питань. Якщо питання прості, то їх кількість може бути більшою. Кожний студент на своїй картці знаком “+” або іншим знаком визначає правильну відповідь. Наприклад: Чи вплине щільність атмосферного тиску на швидкість

звуку? Якщо так, то знак проставляється в колонці “Так”, якщо ні, то в колонці “Ні”. Підсумок проводиться відразу після заняття. Для допомоги в перевірці результатів експрес-опитування може залучатися найбільш підготовлений студент або лаборант кафедри. Доцільно експрес-опитування здійснювати на початку кожного заняття за матеріалом попереднього. Другий ступінь – це перевірка підготовленості студентів до практичного заняття методом безмашинного опитування. Третій ступінь – перевірка засвоєння навчального матеріалу, надбання умінь та практичних навичок безпосередньо в кінці заняття. Для цього можуть використовуватися навчально-контролюючі або електронно-обчислювальні машини, за допомогою яких студенти розв’язують завдання проблемно-пошукового характеру. Четвертий ступінь (підсумковий) містить усне індивідуальне опитування або кожний студент виконує письмову роботу (звіт).

Висновки. Виходячи з викладеного можна зробити такі висновки:

1. Консультація і контроль є складовою навчального процесу, а їх метою є:

- підвищення інтересу студента до майбутньої професії;
- надбання глибоких знань, умінь та навичок з майбутньої професії;
- визначення рівня знань з даної теми чи всього обсягу навчальної дисципліни та індивідуальності студента;
- постійного розвитку педагогічної майстерності викладача щодо організації розроблення студентами проблемних рефератів та їх захистом перед аудиторією;
- поширення досвіду проведення консультацій із застосуванням активних методів навчання, особливо діалогового, методу критичних ситуацій, інциденту та інших.

2. Головною ціллю контролю є встановлення зворотного зв’язку, тобто визначення:

- глибини та якості знань, умінь і навичок на всіх етапах відпрацювання робочої навчальної програми дисципліни;
- результативності запровадженої методики викладання навчального матеріалу дисципліни;
- необхідності корегування навчального процесу з боку кафедри, навчального відділу чи деканату;
- постійності впровадження відповідних форм отримання зворотного зв’язку.

3. Одним із дієвих механізмів підняття якості навчання та ефективності організації навчального процесу є дотримання таких принципів перевірки та оцінювання занять, як об’єктивність, всебічність, систематичність, індивідуальність, диференційованість.

4. Як консультація, так і контроль навчального процесу сприяють з’ясуванню глибини підготовленості студентів до якісного виконання майбутніх обов’язків за професією; удосконаленню, поповненню та закріпленню отриманих знань; розвитку особистих пізнавальних якостей;

одержанню та удосконаленню навиків з формування перших наукових завдань і захисту власної думки зі складних теоретичних положень.

Література

1. Колесніков В. О. Управління повсякденною діяльністю підрозділів в мирний час : підручник / В. О. Колесніков, В. О. Мазуренко, В. М. Петренко. – Суми : Слобожанщина, 2000. – 375 с.
2. Живодьор В. Ф. Пошук ідей підвищення педагогічної майстерності в умовах університету : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія та практика” / В. Ф. Живодьор, В. О. Мазуренко, І. А. Медведєв. – Суми : Вид-во СОІППО, 2010. – 104 с.
3. Живодёр В. Ф. Инновации и маркетинг в развитии современного образования // Материалы Международной научно-практической конференции “Традиции и инновации в государственном и муниципальном управлении”(2–3 ноября 2010 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bforags.ru/conference/publikacii/publikacii.php>
Отримано 01.06.2012

Summary

Mazurenko Volodymyr, Logvinenko Julia. Priorities of the learning process optimization a new content of consulting and control.

In the article essence, the analysis and recommendations on effective use of the two basic forms of training: advice and control of the educational process in postgraduate education. Special attention is paid to the methods of these forms of work. Described in detail the functions of monitoring students' knowledge. Author examined learning contain characteristic figure of the teacher as a basic level of independent work of students (trainees). The author believes that this work should be the basis of the educational process. It is also emphasized on the increasing the role of the teacher as an organizer and on direct links of positive change in higher education. Some aspect of the organization and implementation of the additional methodological and organizational measures are highlighted. The article provides solid recommendations for optimizing the learning process.

Keywords: *learning process, counseling, school, postgraduate education, staff.*

Мазуренко, В. Пріоритети оптимізації навчального процесу: новий зміст консалтингу та контролю [Текст] / В. Мазуренко, Ю. Логвиненко // Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. праць / УАБС НБУ. - Суми, 2012. – Вип. 3. - С. 75–82.